

Кузьмак О.М., к.е.н., доцент,
РФ ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Рівне

Ризик ліквідності банківських установ: сутність та практика управління

У статті досліджено сутність ризику ліквідності комерційних банків та дано власне тлумачення сутності цього ризику. Розглянуто методи управління ризиком ліквідності, що використовуються вітчизняними банківськими установами, та світовий досвід управління ризиком ліквідності комерційних банків. А також запропоновано шляхи поліпшення управління ризиком ліквідності банківських установ в Україні, зокрема шляхом удосконалення механізмів рефінансування та ризик-менеджменту в цілому.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, ризик ліквідності, управління ризиком ліквідності, рефінансування.

В статье исследована сущность риска ликвидности коммерческих банков, дано собственное толкование сущности данного риска, рассмотрены методы управления риском ликвидности, которые используются отечественными банковскими учреждениями, и мировой опыт управления риском ликвидности коммерческих банков. А также предложены пути улучшения управления риском ликвидности банковских учреждений в Украине, в частности путем совершенствования механизмов рефинансирования и риск-менеджмента в целом.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, риск ликвидности, управления риском ликвидности, рефинансирование.

The article examines the nature of liquidity risk of commercial banks and given their interpretation of the nature of the risk, consider liquidity risk management methods used by domestic banks and international experience in managing liquidity risk of commercial banks, and suggested ways to improve liquidity risk management of banking institutions in Ukraine, by improving the mechanisms for refinancing and risk management in general.

Key words: risk, risk management, liquidity risk, liquidity risk management, refinancing.

Постановка проблеми. Особливе значення в процесі регулювання діяльності банків має управління ризиком ліквідності. Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль, як у діяльності самих банків, так і у фінансовій системі країни. Щоденна робота з підтримки достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою

самозбереження та виживання банку. Без ліквідності банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, тому розв'язання проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі керівництва банку. Фактично банківська діяльність заснована на довірі, і якщо підривається довіра до банку, то все інше руйнується дуже швидко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми аналізу та оцінки ризику ліквідності комерційних банків досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.О. Старостіна [1], Л.О. Примостка [2], В.Т.Севрук [3], О.П. Заруцька [4] та ін. Згадані автори зробили значний внесок у напрацювання теоретичних та практичних аспектів аналізу банківських ризиків та ризику ліквідності зокрема. Проте у вітчизняній фінансовій літературі поки що недостатньо наукових досліджень, присвячених даній проблемі.

Постановка завдання. В ході розвитку банківської діяльності в умовах глобалізації економіки виникають невирішені питання оптимізації ризиків у банківській діяльності та ризику ліквідності зокрема. А отже, необхідність поглибленого дослідження сутності та ефективності застосування методів управління ризиком ліквідності у вітчизняній банківській практиці.

Виклад основного матеріалу. Поняттю ризику ліквідності дають різні тлумачення. З одного боку, ризик ліквідності виникає внаслідок неспроможності банку своєчасно виконати всі свої зобов'язання, не зазнаючи при цьому збитків, а з іншого – ризик ліквідності пов'язаний із неможливістю швидкого перетворення фінансових активів на платіжні засоби без втрат [5, с. 24]. Національним банком дано таке трактування: «ризик ліквідності – ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризик того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат» [6].

Так, на нашу думку, ризик управління ліквідністю має цінову (ризик зумовлений ціною, за якою можуть бути продані активи та ставкою відсотка, за якою можна залучити пасиви) та кількісну складові (ризик зумовлений розміщенням у банку пасивів, які можуть бути продані, та можливістю на ринку залучити певну суму коштів). Враховуючи вищевикладене, поняття ризику ліквідності можна трактувати так: ризик ліквідності – це ризик зміни фінансового стану

банку через неможливість швидкого залучення платіжних засобів шляхом продажу або запозичення активів.

У вітчизняній практиці використовують такі методи управління ризиком ліквідності: лімітування і управління активами та пасивами. Щодо лімітування, то воно передбачає не лише визначення необхідності у ліквідних засобах, а в основному спрямоване на здійснення контролю за їх достатністю. Отже, даний метод передбачає розрахунок певних нормативів, встановлених Національним банком України, зокрема, нормативу миттєвої ліквідності (Н4), нормативу поточної ліквідності (Н5) та нормативу короткострокової ліквідності (Н6) [6]. Стан дотримання вітчизняними банками нормативів, встановлених НБУ, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка значень нормативів ліквідності в цілому по банківській системі, 2006–2012 рр.*

№ з/п	Норматив		Роки					
			2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менш як 20 %)	57,77	59,56	53,38	65,11	64,08	55,30
2	Н5	Норматив поточної ліквідності (не менш як 40 %)	70,10	73,84	74,40	73,36	76,34	73,13
3	Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менш як 20 % з 2010 не менш як 60 %)	37,68	39,37	37,41	32,31	86,81	90,60

* Розраховано на основі даних Національного банку України

З даних таблиці випливає, що банки не лише дотримуються встановлених нормативних вимог, але й значення даних нормативів значною мірою перевищують нормативні показники, що свідчить про пересторогу банків щодо економічної ситуації. Але разом з тим таке перевищення є і замороженням ресурсів, які могли б працювати та давати дохід. Тобто виникає також ризик, але вже надлишкової ліквідності. Варто зауважити, що комерційні банки можуть додатково використовувати для управління ризиком ліквідності й інші показники, як-от: коефіцієнти високоліквідних активів, загальної ліквідності, співвідношення активів та пасивів, співвідношення кредитів і депозитів [7, с. 467]. Це дає можливість оперативно контролювати та прогнозувати стан ліквідності банківської установи. У деяких країнах, наприклад США, не існує обов'язкових нормативів ліквідності, і банки самостійно розв'язують дану проблему. Але органи банківського нагляду постійно здійснюють

контроль за станом ліквідності і оцінюють якість управління нею під час перевірок на місцях за рейтинговою системою «СAMEL», де ліквідність розглядається як один із найважливіших показників діяльності [8].

Економічна доцільність застосування того або іншого методу управління ліквідністю зумовлена характеристиками банківського портфеля, особливостями банківських операцій та середовищем, у якому функціонує банк. Так, якщо останній використовує різні джерела залучення коштів, завдання управління ліквідністю ускладнюється. Тоді може бути доцільним застосування методу конверсії фондів, що припускає як управління активами, так і управління пасивами. Найдавніший спосіб забезпечення потреб банку в ліквідних коштах відомий як управління ліквідністю через управління активами. У чистому вигляді ця стратегія вимагає накопичення ліквідних коштів у формі ліквідних активів – переважно коштів і цінних паперів, які швидко реалізуються. Якщо виникає потреба в ліквідних коштах, вибірково активи продаються доти, поки не буде задоволено попит на наявні кошти. Цю стратегію управління ліквідністю часто називають трансформацією активів, оскільки ліквідні кошти надходять за рахунок перетворення негрошових активів на наявні кошти.

Управління ліквідністю здійснюється також порівнянням ступеня ліквідності активів і сталості пасивів. Зазначений метод полягає в порівнянні загальної потреби в ліквідності та усіх наявних у банку джерел її покриття. Для цього застосовують показники оцінки ліквідності балансу.

Суть даного методу полягає в тому, що всі банківські кошти, отримані з різних джерел, розглядаються як єдиний пул коштів, наявних у банку. Завдання полягає в тому, щоб створити первинні та вторинні резерви для забезпечення ліквідності. Первинні резерви складаються з абсолютно ліквідних активів – каси та залишків на кореспондентських рахунках. До складу вторинних резервів належать високоліквідні активи, які можна швидко реалізувати і які мають більшу оборотність.

Одним із найважливіших джерел підтримання ліквідності є міжбанківський ринок. Середні і малі банки, які можуть залучити лише дорогі кредити від банків «свого» кола, найбільшою мірою почувають себе беззахисними перед ризиком ліквідності. У них немає великих пакетів державних паперів, які НБУ приймає як застави при

операціях РЕПО, далеко не завжди вони можуть покладатися на залучення ресурсів за прийнятними ставками і на міжбанківському ринку, та й можливості власників, як правило, обмежені. Тому під час кризи найвразливішими відчули себе малі і середні банки, що примусило їх тримати до 20–25 % активів у високоліквідній формі. Але навіть така передбачливість не змогла гарантувати відсутності проблем з виконання зобов'язань у разі масштабного дефіциту ліквідності. Можливості великих банків управляти своїми ризиками ліквідності, звичайно, ширші, але теж обмежені. Управління ризиком ліквідності ускладнюється тим, що такі джерела додаткової ліквідності, як допомога власників або регулятора, через механізм РЕПО доступні не всім банкам, а міжбанківський кредитний ринок і продаж цінних паперів працюють лише в спокійний час.

У цих умовах поява працюючого механізму рефінансування з боку НБУ могла б стати ланкою, яка частково усунула б розрив між рівнем ризику і практикою управління ризиком ліквідності. Але механізми рефінансування в Україні, особливо короткострокові, потребують значного вдосконалення. Саме тому особливу увагу необхідно звертати на надкороткі механізми рефінансування для швидкого підтримання ліквідності банківських установ та забезпечення вчасного завершення міжбанківських розрахунків та платежів. Крім того, варто зауважити, що на сьогодні надкоротких механізмів рефінансування в Україні взагалі немає. Натомість, у світовій практиці використовується такий інструмент рефінансування, як внутрішньоденні кредити. Так, надання таких кредитів у багатьох країнах вважають певною гарантією безпечного функціонування національних платіжних систем. Такі кредити досягають значних обсягів і стають дієвим фактором підтримання поточної ліквідності.

Окрім того, необхідним є проведення не лише оперативного управління ліквідністю, але й, насамперед, стратегічного управління, яке включає планування ліквідності. Планування ліквідності передбачає розрахунок очікуваного в певному часовому інтервалі розриву між притоком і відтоком грошових коштів, а також контроль за фактичним виконанням даних планів. Таке планування тісно пов'язане з прийняттям рішень про розміщення активів і їх фінансування відповідними пасивами.

Ще однією гострою проблемою в управлінні ризиком ліквідності банку є те, що керівництво не приділяє достатньої уваги значенню

ризик-менеджменту. Відсутність комплексної системи ризик-менеджменту, що враховує можливість перетворення інших ризиків на дефіцит ліквідності, призводить до того, що управління ризиком ліквідності в невеликих банках зводиться до адаптації структури балансу до короткострокових потреб у грошових коштах «із запасом» на випадок непередбачених подій.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, наявність ефективної системи ризик-менеджменту у вітчизняних комерційних банків, а також удосконалення механізмів рефінансування сприятиме управлінню ліквідністю не лише банківських установ, а банківською системою в цілому. Така ситуація характерна не лише для країн, які розвиваються, але і для країн з достатньо розвиненою фінансовою системою. Саме тому на сьогодні, необхідно приділяти значно більше уваги та застосовувати на практиці методи управління ризиками, зокрема й ризиком ліквідності, а задля реалізації цього необхідний розвинений ризик-менеджмент.

Список використаних джерел

1. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. – К. : Кондор, 2004. – 92 с.
2. Управління банківськими ризиками : навч. посібн. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
3. Севрук В.Т. Банковские риски / В.Т. Севрук. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 72 с.
4. Заруцька О.П. Управління ризиками – провідний чинник фінансової стійкості вітчизняних банків / О.П. Заруцька // Фінанси України. – № 3. – 2006. – С. 94–105.
5. Иода Е.В. Классификация банковских рисков и их оптимизация / Е.В. Иода, Л.Л. Мешкова. – Тамбов, 2002. – 120 с.
6. Інструкція НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» N 368 від 28.08.2001 // Офіційний вісник України – 2001. – № 10.
7. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності : підручник / А.М. Герасимович. – К. : КНЕУ, 2003. – 599 с.
8. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент в банку : підручник / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.